

СЕРГІЙ ОЛЕКСАНДРОВИЧ ТКАЧЕНКО,

кандидат економічних наук, доцент,
Харківський національний університет внутрішніх справ;

 <https://orcid.org/0000-0002-5816-4185>,
e-mail: sergey_tkachenko@ukr.net;

ОЛЕКСАНДРА ВЛАДИСЛАВІВНА ГОЛОВКО,

кандидат історичних наук, доцент,
Харківський національний університет внутрішніх справ;

 <https://orcid.org/0000-0001-8137-5944>,
e-mail: golovkoav2017@gmail.com

ФІНАНСУВАННЯ ДОШКІЛЬНОГО ВИХОВАННЯ В УКРАЇНІ У 1919–1933 РР.: ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ ТА ІСТОРИКО-ЕКОНОМІЧНИЙ АСПЕКТИ

Розглянуто зміни у фінансуванні суспільного дошкільного виховання в 1919–1933 рр. – від ствердження в Україні радянської влади до уніфікації систем освіти радянських республік. З перемогою радянської влади питання дошкільного виховання посіло своє місце у загальній системі розвитку освіти, яку почали впроваджувати більшовики в 1919 р. спочатку у промислових регіонах, а потім і на всій території УСРР. Згідно з партійною програмою та рішеннями радянського уряду виховання дітей, починаючи з наймолодшого віку, повинно було стати повністю прерогативою суспільних спеціально уповноважених органів.

Ключові слова: суспільне дошкільне виховання, радянізація виховання, фінансування системи дошкільного виховання.

Оригінальна стаття

Постановка проблеми

В умовах євроінтеграції України особливого значення набуває проблематика реформування всіх ступенів системи освіти. Завдання модернізації освітніх послуг вимагає поруч із рецепцією норм організаційно-правового характеру й аналізу національного історичного досвіду – як позитивного, так і негативного, як правового, так і соціально-економічного.

Жодна реформа не може бути ефективною без належного, продуманого й ефективного політико-економічного планування, ресурсного, передусім фінансового, забезпечення. Майже тридцятирічний досвід соціально-економічних і державно-правових перетворень, у тому числі в культурно-освітній сфері, в незалежній Україні має, на жаль, чимало подібних прикладів. Ми глибоко переконані, що непридатного і непотрібного для наукового аналізу історичного матеріалу не існує, оскільки і негативні наслідки є такими, які варто враховувати.

Таким чином, питання фінансово-правових аспектів радянського дошкільного виховання має актуальність із кількох причин. По-перше, вихід України з глибокої системної соціально-економічної кризи кінця 1990-х – початку 2000-х рр. сприяв поступовому зростан-

ню економічного рівня, підвищенню надходжень до бюджету, поліпшенню інвестиційної привабливості, зростанню ВВП і, як наслідок, появи тенденцій до виходу суспільства з демографічної «ями». З'явилися нові робочі місця, і постала проблема дошкільного позасімейного виховання дітей, які народжувалися та підростали. Іншого ж досвіду, ніж радянський, в організаційному, фінансовому, правовому аспектах українська держава не мала.

По-друге, за незаперечної актуальності реформування середньої та вищої освіти дошкільне виховання перебуває, по суті, на периферії суспільної уваги. Воно розглядається передусім як соціальна проблема батьків і лише потім – як справжній фундамент для формування творчої особистості майбутнього громадянина, адже ступеневість освіти починається саме тут. Кожен Нобелівський лауреат пройшов етап дошкільного виховання – чи то колективного, чи у родині, і невідомо, чи не цей час (зважаючи на те, що практично все у нашому житті «програмується» в дитинстві) був найважливішим у майбутній феноменальній успішності видатної особистості. Уроки пандемії COVID-19 в Україні показують, що закриття дитячих садочків на карантин створювало

небачені раніше за складністю проблеми для найбільш активної частини залученого до народного господарства населення – як батьків, так і дідусів та бабусь (у дошкільнят вони переважно належать до ефективного працездатного віку 45–55 років). Поновлення роботи закладів дошкільного виховання створило додаткове фінансове навантаження на місцеві бюджети (вимоги дезінфікування, захисту працівників, зменшення кількості дітей у групах, забезпечення соціальної дистанції тощо).

І, нарешті, ще одна, латентна, причина. Останніми роками в Україні проведено послідовні й давно назрілі в суспільстві заходи щодо декомунізації суспільства. Однак суспільні свідомісні стереотипи, особливо щодо старшого покоління, зберігають суттєві патерналістські, колективістські ознаки, насажені в радянські роки, які хоч і суперечать історико-правосвідомісній належності української етнічної традиції, тяглої до індивідуалізму, притаманного світу західному, та в умовах репресивного знищення еліти, насаження колективізму тощо, на жаль, вкоренилися достатньо міцно. Це має і більш широке пояснення. На хвилі антиглобалізаційних, мультикультуралістичних, екологічних рухів у західному світі відбулася своєрідна реінкарнація «лівих» поглядів. Звідси – загроза ідеалізації, некритичного ставлення до тих чи інших історичних фактів, пов'язаних із побудовою соціалістичних моделей, у тому числі радянської, зокрема щодо нібито високих соціальних стандартів у перші роки її існування.

Ці доволі прагматичні питання і обумовлюють актуальність пропонованої статті. Проблема, яка у ній розглядається, – історико-правовий та історико-економічний аналіз фінансового забезпечення дошкільного виховання на ранньому етапі існування української радянської державності.

Стан дослідження проблеми

Фактичні дані про місце дошкільного виховання в системі народної освіти в Україні в 1920–1927 рр. містяться у працях керівників НКО УСРР Я. Ряппо [1], Г. Гринька [2], В. Ястржембського [3]. У дослідженнях з історії української радянської народної освіти, зокрема С. Чавдарова [4], І. Білодіда [5], міститься значна кількість архівних документів і статистичних матеріалів щодо фінансування закладів суспільного виховання та його правових засад.

Л. Батліною було досліджено процес становлення дошкільного виховання в Україні у 1917–1941 рр., зроблено стислий огляд розвитку галузі до 1917 р. Основну увагу дослідни-

ця приділяє діяльності партійних і державних органів та їх керівництву процесом виховання, визначенню правової та економічної політики у цій сфері, що відповідало вимогам того часу [6].

Серед суто історичних досліджень необхідно виділити монографію В. Липинського «Становлення і розвиток нової системи освіти в УСРР у 20-ті роки» [7]. Автор, спираючись на різноманітні джерела, проаналізував концепцію та модель української освіти початку ХХ століття, зібрав і оприлюднив нові статистичні матеріали, досить ґрунтовно проаналізував проблему кадрового забезпечення навчальних закладів, соціальний склад учителів та учнів. Проблема становлення національної системи освіти в Україні у 1917–1920 рр. присвячено дисертаційне дослідження Н. Агафонової [8]. У праці належним чином відображено місце дошкільного виховання в освітній системі УНР і в перші роки радянської влади.

Мета і завдання дослідження

Мета статті – історико-правова та історико-економічна характеристика процесу фінансування суспільного дошкільного виховання в УСРР у 1919–1933 рр.

Завдання статті:

- розкрити зміст формування дошкільної освіти в УСРР як об'єкта правового регулювання та економічних відносин;
- визначити історико-правову та історико-економічну періодизацію розвитку фінансових відносин у сфері дошкільної освіти в УСРР;
- охарактеризувати основні напрямки фінансового забезпечення дошкільної освіти в УСРР;
- надати характеристику нормативно-правової бази фінансування дошкільної освіти в УСРР;
- простежити вплив рішень партійного керівництва на нормативно-правове регулювання фінансування дошкільної освіти в УСРР.

Наукова новизна дослідження

Оскільки спеціального історичного дослідження організаційних, правових та економічних аспектів фінансового забезпечення дошкільного виховання в УСРР на цей час не створено, подібна спроба робиться нами вперше. Це й визначає наукову новизну статті.

Виклад основного матеріалу

З перемогою радянської влади питання дошкільного виховання посіло своє місце у загальній системі розвитку освіти, яку почали впроваджувати більшовики спочатку в

промислових регіонах у 1919 р., а потім і на всій території УСРР. Згідно з партійною програмою та рішеннями радянського уряду виховання дітей, починаючи з наймолодшого віку, повинно було стати повністю прерогативою суспільних органів виховання. В Україні прихильником нової системи педагогіки став Г. Гринько – нарком народної освіти УСРР. Під його керівництвом було розроблено концепцію радянської системи освіти та виховання підростаючого покоління в УСРР. Згідно з концепцією сім'я не могла бути центром виховного процесу, оскільки Г. Гринько вважав, що в Україні відбувається деградація традиційних сімейних основ і діти виховуються під впливом вулиці.

На початку 20-х рр. відбувалось інтенсивне створення державних і громадсько-суспільних закладів виховання. Це зумовлювалось такими чинниками:

- економічна розруха в Україні внаслідок першої світової, а пізніше й громадянської воєн, «червоного терору» прирекла понад один мільйон дітей на голодну смерть [7, с. 29]. Державні органи вимушені були взяти на себе певні зобов'язання із забезпечення харчування та виховання знедолених дітей;

- державне дошкільне виховання мало відповідати основним положенням радянської концепції освіти, тобто повній заміні усіх навчальних та виховних закладів дитячим будинком¹;

- спостерігалось залучення жінок до сфери суспільного виробництва, і сім'я поступово втрачала можливість повністю виховувати дітей;

- відбувалась руйнація старої дореволюційної педагогіки, яка розглядала дошкільне виховання лише як вимушений захід для працюючих батьків та дітей-сиріт, надаючи перевагу родинному вихованню дитини на ранньому етапі життя.

Уряд радянської України вважав за необхідне інтенсивно розвивати систему дошкільного виховання як чинник збереження життя дітей, які залишилися без батьків у роки громадянської війни. Та не менш, якщо не більш важливим визначалося завдання впровадження комуністичної ідеології у виховання і свідомість підростаючого покоління.

Система правового регулювання фінансування суспільного дошкільного виховання в

УСРР у зазначений час пройшла три етапи розвитку:

- 1919–1922 рр. – фінансування дошкільних закладів здійснювалось централізовано шляхом щомісячного виділення асигнувань з республіканського бюджету, а також із бюджету центральних органів управління – наркоматів трудового соціального забезпечення та освіти й окремих промислових підприємств. Більшість дошкільних закладів була безплатною для батьків²;

- 1923–1927 рр. – фінансування дошкільних закладів було переведено з республіканського на місцеві бюджети. Від республіканських органів управління надходило не більше 20 % коштів на їх утримання [9, с. 83];

- 1928–1933 рр. – залучення коштів державного і бюджетів місцевих рад, коштів профспілкових організацій, інших установ і підприємств, батьківської платні. Відбулося остаточне закріплення у законодавстві бюджетних джерел утримання дошкільної системи виховання [9, с. 97].

На першому етапі (1919–1922 рр.) дошкільні заклади створювались та розвивались стихійно і були диференційовані – заклади з однаковими функціями називалися по-різному: дитячий будинок, денний дитячий будинок, притулок, осередок, будинок опіки, садок, ясла, майданчик, клуб, колонія. Щороку фінансовий відділ НКО УСРР складав кошторис кредитування освітньої системи по губерніях, закладаючи у нього кошти на відкриття нових та утримання існуючих дошкільних закладів. Губернські відділи освіти, у свою чергу, розподіляли асигнування між секціями дошкільного виховання повітових відділів освіти.

Заробітна платня дошкільних працівників у січні 1920 р. становила від 200 до 1000 крб на місяць. Водночас кілограм м'яса коштував 1300–1450 крб, сала – 1300–1720 крб, десяток яєць – 1400–1700 крб, літр молока – 40–50 крб, кілограм пшона – 375–500 крб, кілограм картоплі – 30–40 крб. Хліба у вільному продажі не було, і він відпускався лише за картками³. У квітні 1920 р. РНК УСРР прийняла Постанову «Про забезпечення продовольством працівників освіти». Згідно з постановою працівники дошкільних, шкільних та позашкільних закладів забезпечувалися натуральним

¹ Про соціальне виховання дітей. *Збірник декретів, постанов, наказів та розпоряджень по Народному Комісаріату освіти УСРР*. 1920. Вип. 1. С. 26–28.

² *Збірник декретів, постанов, наказів та розпоряджень по Народному Комісаріату освіти УСРР*. 1920. Вип. 3. 36 с.

³ Матеріали Харківського губернського відділу народної освіти // ДАХО (Держ. архів Харків. обл.). Ф. 820. Оп. 1. Спр. 12. Арк. 42–44.

харчовим пайком за нормами трудової групи «Б» (службовці). На місяць працівники освіти повинні були отримувати 2 ½ фунта (1,23 кг) хліба, 5 фунтів (2,05 кг) м'яса або риби, 3 фунти (1,23 кг) крупи, 2/3 фунта (270 г) жирів, 2/3 фунта (270 г) овочів. У вересні 1922 р. НКО ліквідував натуральну оплату працівникам освіти. З цього часу в дошкільних закладах заробітна плата нараховувалась у карбованцях. Тарифна ставка визначалась залежно від зміни цін на продукти [10, с. 76].

Поглиблення економічної кризи і скорочення надходжень до прибуткової частини бюджету поставили перед державою завдання знайти додаткові кошти для потреб освіти. У 1922/1923 навчальному році з витратної частини бюджету НКО УСРР 52 % коштів були надіслані на утримання мережі закладів соціального виховання, до складу якої входили дошкільні заклади, 28 % – для фінансування професійної освіти, 10,8 % – політичної освіти, 4,4 % – на утримання центрального і місцевого апарату [7, с. 88].

Крім того, для охоплення виховним та ідеологічним впливом сиріт і напівсиріт держава значно збільшила фінансування дитячих будинків. Та й об'єктивні фінансові умови виходу з економічної кризи внаслідок запровадження НЕПу сприяли цьому. У серпні 1922 р. у виступі на I Всеукраїнській нараді шкільних працівників Г. Гринько вперше заявив про необхідність «позбавитись ілюзій централізованого бюджету і перейти до системи місцевого бюджету, започаткувати принцип матеріальної відповідальності місцевої влади за збереження і розвиток освітньої мережі» [2, с. 10].

Улітку 1922 р. розпочалось реформування засад фінансування мережі навчальних закладів, яке полягало у перенесенні центру фінансових витрат з республіканських органів державного управління на місцеві та у значному розширенні обсягів коштів, що надходять. У 1922–1923 рр. із центрального бюджету на утримання всієї навчально-виховної мережі було виділено тільки 20 % коштів від необхідної суми [7, с. 87]. Для збереження мережі навчальних закладів восени 1922 р. було введено оплату за навчання, яка стала одним із важливих джерел надходження коштів.

На другому етапі (1923–1927 рр.) простежується скорочення кількості всіх закладів соціального виховання, в тому числі й дошкільних, унаслідок скорочення асигнувань із республіканського бюджету на розвиток галузі.

7 березня 1923 р. було прийнято Постанову ВУЦВК «Про переведення культосвітніх установ на місцевий бюджет». Згідно з Поста-

новою на рахунок місцевих бюджетів перенесились витрати з організації, діяльності закладів, забезпечення їх приміщеннями, опаленням, водопостачанням, ремонтом та на утримання педагогічного і технічного персоналу¹. Наступним кроком із залучення коштів для розвитку дошкільної системи була Постанова РНК УСРР від 30 березня 1923 р. «Про створення при виховних та навчальних закладах спеціального грошового фонду». Відповідно до цього документа дозволялося створювати при кожному навчально-виховному закладі України спеціальний фінансовий фонд. Він складався із таких надходжень: оплати батьків, прибутків від господарської діяльності закладу, шефської допомоги, благодійних внесків. Витрачати гроші дозволялось лише на господарські потреби такого закладу і для заробітної платні персоналу. Вже у травні 1923 р. НКО УСРР на 11 % скоротив розміри заробітної плати працівникам тих закладів, при яких були утворені грошові фонди².

Для того щоб поліпшити стан справ у сфері соціального виховання, НКО УСРР у 1923 р. надіслав усім місцевим відділам освіти циркулярний лист «Про тимчасове положення з введенням оплати за навчання в закладах соціального виховання» [1, с. 31]. У листі було визначено механізми щодо стягнення з профспілкових організацій та батьків оплати за перебування дітей у закладах соціального виховання. Із профспілками укладався типовий договір, який регламентував правила надходження коштів на утримання дошкільного закладу та їх витрати. У кожному дошкільному закладі обов'язково встановлювався відсоток дітей, батьки яких звільнялись від оплати. Але цей відсоток не повинен був перевищувати 25 % від загальної кількості всіх дітей у закладі. Від сплати за відвідування дошкільного закладу звільнялися діти: членів профспілок, батьки яких отримували заробіток до 10-го тарифного розряду; безробітних членів профспілок, зареєстрованих на біржі праці, якщо вони не займалися торговельною діяльністю; червоноармійців і членів комнезамів; круглі сироти; педагогічних працівників [11, с. 32]. Циркуляром передбачалось, що у випадку батьківської заборгованості дошкільний заклад

¹ Матеріали Міністерства освіти і науки України // ЦДАВОВВУ України (Центр. держ. архів вищ. органів влади та упр. України). Ф. 166. Оп. 3. Спр. 1104. Арк. 5–7.

² Матеріали Одеського губернського відділу освіти // ДАОО (Держ. архів Одес. обл.). Ф. 150. Оп. 1. Спр. 37. Арк. 214.

не мав права відрахувати дитину. Кошти вносились батьками безпосередньо у дитсадок і витрачались виключно на потреби закладу.

Ситуація з фінансуванням дошкільних установ була настільки складною, що Головне управління соціального виховання НКО УСРР у 1924 р. прийняло спеціальний додаток до «Тимчасового статуту дитячого садка» (1923 р.) «Про самоокупні дитячі садки» [12, с. 54]. Народний Комісаріат освіти УСРР пропонував створювати самоокупні садки всім партійним, колективним організаціям, комнезамам тощо, а також активно залучати у дошкільну справу батьківські кошти. У 1924–1925 навчальному році понад 80 % дошкільних закладів Київської, Харківської, Полтавської, Одеської, Катеринославської, Донецької округ передавались на утримання населення [12, с. 61].

У 1924–1927 рр. більшість дошкільних закладів мала три джерела фінансування: з місцевого бюджету сплачувалася зарплата штатного персоналу (лікарі і музичні працівники у цей період працювали поза штатом); профспілки виділяли закладу суму коштів, яка дорівнювала сумі утримання у садку дітей членів профспілки; батьки сплачували за харчування дітей, подовжений робочий день персоналу, роботу позаштатних працівників.

Заробітна плата працівників дошкільних закладів була мізерною. У 1923 р. керівник дошкільної установи отримував у середньому 60 крб на місяць, вихователька – 41 крб, музичні працівники – 20 крб, технічні працівники – 22 крб. Сплата за подовжений робочий день – якщо садок працював не 8, а 10 годин на добу – у бюджет не закладалася¹.

Неодноразово батьки звертались до губернських відділів соціального виховання з проханням підвищити заробітну платню працівникам дошкільних закладів, мотивуючи це тим, що садки працювали від чотирьох до шести годин, а робочі зміни на виробництві тривають вісім – десять годин. Вихователі цілком справедливо відмовлялись працювати у додатковий час, який їм не оплачувався².

Усупереч державним настановам місцеві органи влади, профспілкові й суспільно-громадські організації не мали змоги забезпечити фінансування дошкільних виховних закладів. Такі розбіжності між гаслами, проголошеними партійно-радянським керівницт-

вом, та їх реальним утіленням у життя пояснюється, очевидно, існуванням «ножиць» щодо фінансового забезпечення пріоритетних галузей господарства і бюджетної сфери, а також дошкільного виховання. Неспроможність вирішити ці питання економічними методами підмінялась адміністративно-командним тиском із боку керівництва.

Із червня 1927 р. згідно з постановою РНК УСРР «Про введення платності в яслах для категорій трудящих з достатком» дитячі ясла стали платними. Розмір оплати в них визначався індивідуально, залежно від заробітку батьків та складу родини [13, с. 75]. До цього часу всі дитячі ясла республіки майже повністю фінансував Наркомат охорони здоров'я.

Для таких міст, як Харків, Київ, Одеса, Дніпропетровськ, бюджетний мінімум сім'ї, з якого починали стягувати оплату на утримання дитини у яслах, підвищувався до 75 крб. Оплату батьки вносили безпосередньо в ясла з початку кожного місяця за минулий [13, с. 99].

Згідно зі звітами обстеження міських дошкільних закладів комісіями при окружних виконкомах Харкова, Києва, Одеси, Полтави і Донецька (1927 р.) переважна кількість батьків, діти яких відвідували ясла, отримували заробітну платню до 25 крб на місяць, що робило неможливим стягнення з них будь-якої оплати. У більшості закладів тільки за 5–10 дітей (при загальній кількості 38–52) батьки вносили оплату від 30 коп. до 6 крб на місяць. Проблема полягала в тому, що більшість батьків, маючи побічний, досить часто нелегальний прибуток (торгівля без патенту, виготовлення і продаж горілчаних напоїв, скуповування і перепродаж крадених речей і навіть проституція), всілякими засобами ухилялась від внесення оплати за перебування своїх дітей у дошкільних закладах, аби не привернути до себе увагу каральних органів. Однак при цьому відрахування дитини з дошкільного закладу за несплату було заборонено³.

Стагнація та занепад системи дошкільних закладів тривали в УСРР протягом усієї другої половини 20-х рр. У 1928 р. тільки у Харкові, не враховуючи повіти, налічувалось понад 27 тис. дітей дошкільного віку. Лише 23 % з них було охоплено садками і тимчасовими літніми майданчиками⁴.

¹ Матеріали Міністерства освіти і науки України // ЦДАВОВВУ України (Центр. держ. архів вищ. органів влади та упр. України). Ф. 166. Оп. 4. Спр. 847. Арк. 450–452.

² Там само. Арк. 453–459.

³ Матеріали Харківської губернської інспектури охорони здоров'я // ДАХО (Держ. архів Харків. обл.). Ф. 855. Оп. 1. Спр. 68. Арк. 2–30.

⁴ Матеріали Міністерства освіти і науки України // ЦДАВОВВУ України (Центр. держ. архів

Для третього періоду розвитку дошкільної системи виховання (1928–1933 рр.) характерним було те, що з'явилась можливість фінансування освіти та виховних закладів. Індустріалізація, яка розпочалась у 1928 р., вимагала величезної кількості робочих рук, у тому числі й жіночих. Для цього необхідно було відкрити значну мережу дошкільних закладів. Тільки вони були здатні звільнити матерів від догляду за дітьми у період робочого дня. Проте зростання мережі дошкільних закладів до 1930 р. проходило досить повільно. Садки, які знаходились на місцевому бюджеті, в основному відкривались у непристосованих для цього приміщеннях, були погано обладнані, не мали центрального водопостачання, обладнаних убиралень та умивалень, що призводило до частих захворювань дітей на кишкові розлади та інфекційні хвороби [14, с. 17].

У 1929 р. НКО УСРР затвердив типовий кошторис на облаштування та утримання дошкільних закладів на 100 і 50 дітей, де були обраховані всі витрати з утримання закладу. Це витрати на придбання необхідного обладнання; господарські витрати, такі як опалення, освітлення, водопостачання, вивезення сміття, непередбачений ремонт – 4006 крб на рік (100 дітей) і 2021 крб (50 дітей); придбання навчального обладнання – 500 крб і відповідно 250 крб на рік. На харчування передбачалось витратити 9 крб на одну дитину на місяць. На придбання необхідного для дошкільного закладу інвентарю (ліжок, стільців, столів, шаф, посуду) – 3186 крб і 2654 крб. Загальні суми кошторису дошкільних закладів становили 29402 крб і 16904 крб відповідно¹.

1930 р. РНК УСРР прийняв Постанову «Про заходи до колективізації та оздоровлення дитячого побуту»². Цим документом було остаточно нормативно закріплено систему фінансування дошкільних установ. Джерелами утримання ясел та дитячих садків визначались:

- обов'язкові відрахування з державних, промислових та сільськогосподарських підприємств у розмірі 1/8 фонду заробітної плати;
- обов'язкові відрахування з фонду поліпшення побуту робітників і службовців у розмірі від 10 до 20 % усього фонду;

вищ. органів влади та упр. України). Ф. 166. Оп. 1. Спр. 30. Арк. 17, 20.

¹ Матеріали Харківської губернської інспектури народної освіти // ДАХО (Держ. архів Харків. обл.). Ф. 845. Оп. 3. Спр. 2683. Арк. 119–120.

² Матеріали Міністерства освіти і науки України // ЦДАВОВВУ України (Центр. держ. архів вищ. органів влади та упр. України). Ф. 166. Оп. 4. Спр. 847. Арк. 489.

– щорічні відшкодування із споживчої та сільськогосподарської кооперації – по 0,05 % від обігу, промкооперації – 5 % від прибутку, кооперації інвалідів – 3 % від загальноного прибутку;

– від професійних організацій – 20 % культурних фондів;

– батьківська оплата.

Витрати на комунальне обслуговування, а також ремонтні роботи покладались на підприємства та відомства, які опікувались дошкільними закладами.

Поряд із нормативно-правовим закріпленням постійного фінансування партійно-державне керівництво республіки ініціювало проведення так званих «дошкільних походів» для одноразового стягнення коштів із населення для поліпшення матеріально-технічної бази галузі. Зміст «походу» полягав у тому, що у всій республіці протягом 5-ти днів – із 29 квітня по 3 травня 1930 р. – встановлювались надвишки на 10% на вартість парфумів, пива, горілчаних напоїв, квитків у всіх постійних театрах, цирках, на платних спортивних змаганнях, на перукарські послуги, трамвайні квитки, на рахунки ресторанів і буфетів після 19-ї години. Під час «походу» встановлювалось відрахування до бюджету в розмірі 10 % від штрафів, накладених на громадян місцевими органами влади та на прибутки комісійних крамниць. 75 % зібраної суми надходило до місцевих рад та районних виконкомів. Їх можна було витратити лише на розширення мережі дошкільних закладів та організацію короткостркових курсів для підготовки дошкільних працівників. 25 % усіх зібраних коштів міські ради та райвиконкоми повинні були передавати у розпорядження республіканського НКО. Та вищезгадані заходи майже не вплинули на підвищення матеріального добробуту працівників галузі. Заробітна платня виховательок у дошкільних закладах залежала від розмірів асигнувань місцевих бюджетів на дошкільну справу і становила у 1928–1930 рр. 60–90 крб, завідувачів садків – 100–117 крб, технічного персоналу – 35–55 крб на місяць³.

Висновки

Процес фінансування дошкільної системи виховання в УСРР у 1919–1933 рр. пройшов у своєму розвитку шлях від централізованого виділення коштів із республіканського

³ Матеріали Харківського губернського відділу народної освіти // ДАХО (Держ. архів Харків. обл.). Ф. 820. Оп. 3. Спр. 1795. Арк. 35, 154–155, 160.

бюджету до повного переведення на місцеве фінансування. На початку 30-х рр. після основних соціально-економічних перетворень у державі остаточно формуються джерела матеріального забезпечення дошкільної системи виховання. Вони склалися з державного фінансування через Народні комісаріати освіти та охорони здоров'я, бюджетів місцевих рад, відшкодування профспілкових і громадських організацій, коштів підприємств, установ та організацій. Відсоток батьківської оплати був незначним і, відповідно, не мав суттєвого впливу на процес фінансування мережі. До того ж стабільності й послідовності у правовому закріпленні засад цієї діяльності не спостерігалось, ще тоді закладалися притаманні пострадянським державам прагнення перекаладення соціальних витрат на місцеві бюджети без надання їм нових джерел і більш широких можливостей для фінансових надходжень.

З викладеного можемо зробити і певні висновки для сьогодення. Правове закріплення фінансування дошкільного виховання в Укра-

їні повинно відображати пріоритетність суспільного значення та державної підтримки цієї галузі освітньої діяльності з позицій інвестування в майбутнє держави, формування основ гармонійної особистості як передумови успішного опанування середньою, а згодом і вищою освітою; слід обов'язково враховувати потребу патріотичної складової виховання, закладення цінностей національно-культурного розвитку та пріоритетів на подальше життя. Саме в наймолодшому віці у дітей закладаються базові установки не лише особистісного, а й соціально-патріотичного самоусвідомлення. Фінансування дошкільного виховання та його правове закріплення також мають бути спрямовані на стимулювання праці виховного та педагогічного персоналу, залучення до цієї сфери висококваліфікованих фахівців. Суспільство і держава мусять усвідомлювати, що саме в руках цієї категорії фахівців передумови успішного розвитку, процвітання майбутніх поколінь.

Список бібліографічних посилань

1. Ряппо Я. Система народної освіти на Україні. Соціальне виховання, професійна освіта й наука. Харків : Вид. НКО УСРР, 1927. 141 с.
2. Гринько Г. Очередные задачи советского строительства в области просвещения. Харьков : Тип. Б. Бенгис, 1920. 126 с.
3. Ястржембський В. Система народної освіти. Харків : ДВУ, 1929. 320 с.
4. Чавдаров С. Тридцять років радянської школи УРСР. Київ : Рад. школа, 1948. 405 с.
5. Білодід І. 40 років радянської освіти на Україні. Київ : Рад. школа, 1957. 198 с.
6. Батлина Л. Становление и развитие общественного дошкольного воспитания в Украинской ССР (1917–1941) : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01. Киев, 1983. 19 с.
7. Липинський В. Становлення і розвиток нової системи освіти в УСРР у 20-ті роки. Донецьк : Вид. Донецьк. ун-ту, 2001. 248 с.
8. Агафонова Н. Становлення національної системи освіти в Україні: 1917–1920 рр. : автореф. дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01. Одеса, 1998. 16 с.
9. Ясницький Г. Розвиток народної освіти на Україні (1921–1933 рр.). Київ : Вид. Київ. ун-ту, 1965. 256 с.
10. Історія Української РСР : у 8 т. / редкол.: Ю. Кондуфор (голова) та ін. Київ : Наук. думка, 1977. Т. 6. 544 с.
11. Черкашин А. Загальне навчання в Українській РСР (1917–1957 рр.). Київ : Наук. думка, 1958. 64 с.
12. Марков В. Система народного образования УССР. Материалы к истории развития системы народного образования УССР. М. : Учпедгиз, 1928. 206 с.
13. Слуцький А. Радянське і культурне будівництво на Україні в перші роки боротьби за соціалістичну індустріалізацію країни (1926–1929 рр.). Київ : Наук. думка, 1957. 268 с.
14. Панченко Н. Дошкільне виховання на II п'ятиріччю. *За комуністичне виховання дошкільників*. 1932. № 9. С. 12–18.

Надійшла до редколегії 12.01.2021

ТКАЧЕНКО С. А., ГОЛОВКО А. В. ФИНАНСИРОВАНИЕ ДОШКОЛЬНОГО ВОСПИТАНИЯ В УКРАИНЕ В 1919–1933 ГГ.: ИСТОРИКО-ПРАВОВОЙ И ИСТОРИКО-ЭКОНОМИЧЕСКИЙ АСПЕКТЫ

Рассмотрены изменения в финансировании общественного дошкольного воспитания в 1919–1933 гг. – от утверждения в Украине советской власти до унификации систем образования советских республик. С победой советской власти вопрос дошкольного

воспитания занял свое место в общей системе развития образования, которую начали внедрять большевики в 1919 г. сначала в промышленных регионах, а затем и на всей территории УССР. Согласно партийной программе и решениям советского правительства воспитание детей, начиная с самого раннего возраста, должно было стать полностью прерогативой общественных специально уполномоченных органов.

Ключевые слова: общественное дошкольное воспитание, советизация воспитания, финансирование системы дошкольного воспитания.

TKACHENKO S. O., GOLOVKO O. V. FINANCING OF PRESCHOOL EDUCATION IN UKRAINE IN 1919–1933: HISTORICAL AND LEGAL, HISTORICAL AND ECONOMIC ASPECTS

Historical and legal, historical and economic aspects of the process of formation and development of the system of public preschool education in Ukrainian SSR in 20s – early 30s of the XX century have been analyzed.

It has been proved that the issue of preschool education with the victory of the Soviet government took its place in the general system of education's development, which the Bolsheviks began to introduce first in the industrial regions in 1919, and then throughout Ukrainian SSR.

The authors have the legal basis of the process of formation and development of the system of public preschool education in Soviet Ukraine in 1919–1933. The upbringing of children from the early age, according to the Program of the party and the decisions of the Soviet government, had to become the complete prerogative of public educational agencies.

The main reasons for the rapid growth in the number of institutions of state and public education of children of preschool age have been analyzed. That process was caused by the economic devastation in Ukraine as a result of the First World and Civil Wars, which doomed more than one million children to starvation. State authorities were forced to make certain commitments to provide food and education for deprived children.

There is a destruction of the old pre-revolutionary pedagogy, which considered preschool education only as a forced measure for working parents and orphans, by giving preference to family upbringing of children at an early stage of life.

It has been proved that the system of legal regulation of financing of public preschool education in Ukrainian SSR at that time has passed three stages of development:

- 1919–1922 – financing of preschool institutions was carried out in a centralized way by monthly allocations from the republican budget, as well as from the budget of central agencies;
- 1923–1927 – financing of preschool institutions was transferred from the republican to local budgets;
- 1928–1933 – attraction of state and local councils' budgets, funds from trade unions, other institutions and enterprises, parental payment. There was the final consolidation of budgetary sources of maintenance of preschool education system in the legislation.

There was the thesis that the legal consolidation of financing of preschool education in Ukraine should reflect the priority of public importance and state support of this field of educational activity from the standpoint of investing in the future of the state, forming the foundations of a harmonious personality as a prerequisite for successful secondary and later higher education.

It has been emphasized that the financing of preschool education and its legal consolidation should be aimed at stimulating the work of educational and pedagogical staff, attracting highly qualified specialists to this field. Society and the state must realize that this category of professionals have the prerequisites for successful development, prosperity of future generations.

Key words: public preschool education, Sovietization of education, financing of preschool education system.